

KĄ ŽIEDINĖ EKONOMIKA (ŽE) REIKŠ DARBUOTOJŲ SAUGAI IR SVEIKATAI (DSS)?

Keturių prognozių scenarijų apžvalgos santrauka

Aplinkybės

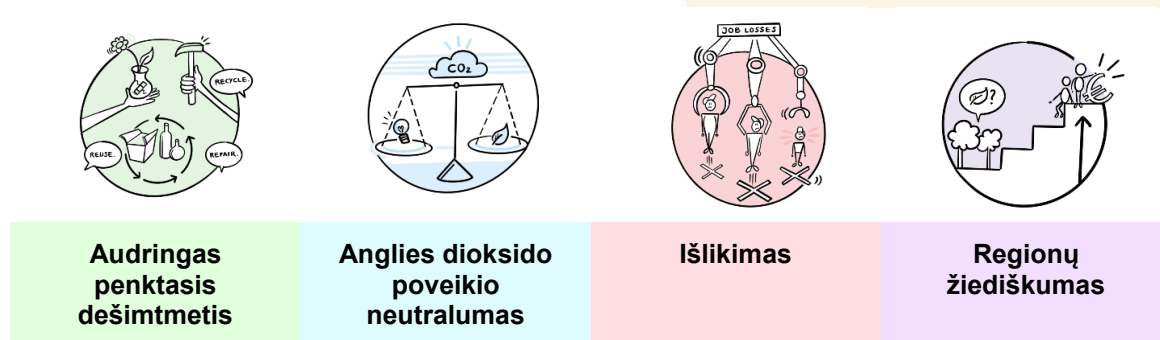
Savo pagrindine politikos iniciatyva dabartinė Europos Komisija nukreipė Europą link ekologiškos ateities: 2020 m. Europos žaliuoju kursu visų pirma siekiama, kad Europa iki 2050 m. taptų neutrali klimato atžvilgiu¹. Vienas iš pagrindinių jos sudedamųjų dalių yra naujasis žiedinės ekonomikos veiksmų planas², kuriuo išplečiamas 2015 m. žiedinės ekonomikos dokumentų rinkinys³. Uždarasis ciklas, siekiant išlaikyti Europos išteklių suvartojimą planetos ribose, turi daug reikšmingų politinių ir reguliavimo pasekmių, kurios įvairiai paveiks būsimas darbo vietas ir turės įvairių pasekmių darbuotojų saugai ir sveikatai.

Vykdydama savo užduotį užtikrinti saugias ir sveikas darbo sąlygas ES, Europos darbuotojų saugos ir sveikatos agentūra (EU-OSHA) jau keletą metų taiko prognozių metodus analizuodama, rengdama ir skleisdama informaciją apie galimas darbuotojų saugos ir sveikatos (DSS) problemas ateityje. Šis dokumentas yra naujo prognozių ciklo, kuriame naudojami keturi scenarijai, siekiant ištirti žiedinės ekonomikos (ŽE) įgyvendinimo poveikį DSS, dalis. Pagrindinė scenarijų užduotis – skatinti dialogą ir svarstymus apie ateities galimybes; jie rodo alternatyvius ateities kelius ir juose numatoma didelė įsivaizduojamų pokyčių įvairovė. Jais nesiekama numatyti, kokia ateitis gali ar negali būti, ir tai nėra galutinis projekto rezultatas. Priešingai, tai pirmas žingsnis link kito suinteresuotųjų subjektų įsitraukimo etapo, kuriame bus išsamiau atskleista, ką šiandien reiškia DSS mokslinių tyrimų, iniciatyvų ir politikos formavimo rezultatai.

Europos žiedinė ekonomika 2040 m.: keturi scenarijai

Šiam projektui buvo parengti keturi scenarijai, kuriuose aprašoma 2040 m. Europa (žr. 1 pav.). Jie atspindi per ateinančią dešimtmetį priimtų politinių sprendimų rezultatus: kiekvienu atveju ŽE buvo įgyvendinta ir veikia skirtingai, o scenarijų poveikis darbo pasauliui ir DSS labai skiriasi.

1 pav. Keturių scenarijų apžvalga

Kiekvienam scenarijui buvo sukurtas pasakojimas, aprašantis numanomą pasaulį 2040 m.⁴, kurio pagrindiniai aspektai pateikiami šiame tekste.

¹ Norėdami gauti daugiau informacijos, įskaitant Žaliojo kurso veiksmų planą, žr. COM (2019).

² Norėdami gauti daugiau informacijos apie žiedinės ekonomikos veiksmų planą, žr. Europos Komisija (2020 m.).

³ Norėdami gauti daugiau informacijos apie žiedinės ekonomikos dokumentų rinkinį žr. COM (2015).

⁴ Išsamią informaciją apie keturis scenarijus rasite galutinėje ataskaitoje, esančioje mūsų specialioje [svetainės skiltyje](#).

Audringas penktasis dešimtmetis – visiškai žiedinis ir įtraukus

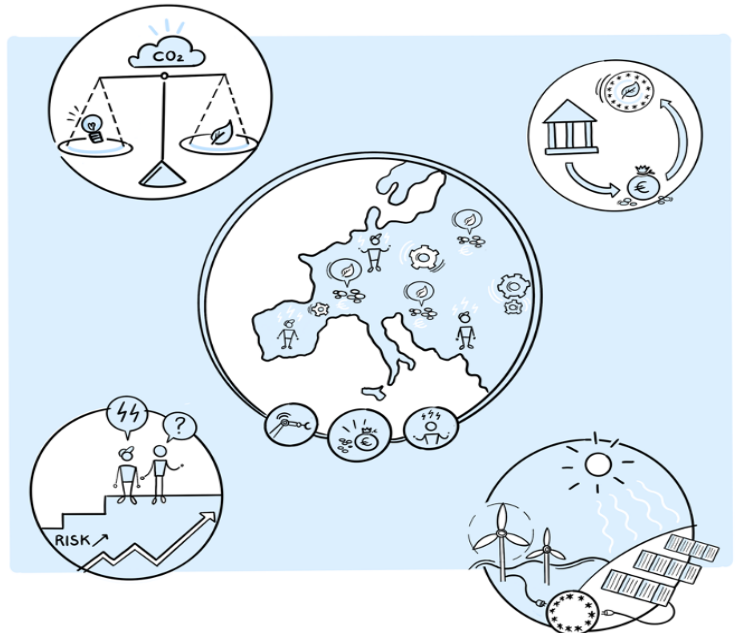
2040 m. geriausiai parduodami produktai yra tie, kuriems būdingas principas „nuo lopšio iki lopšio“ ir grynoji pozicija socialinio ir aplinkos tvarumo požiūriu.

Darbo sąlygos visuose sektoriuose yra daug geresnės nei prieš du dešimtmečius; tarša sumažinta iki minimalaus kiekio; įmonės palaiko nuomonę, kad teršalų kiekio mažinimas yra naudingas balansui; visuomenės pasitikėjimas politikos formuotojais ir nacionaliniais bei Europos vadovais yra didesnis nei bet kada anksčiau. Įgyvendinant rimtas tvarumo priemones ir visuose sektoriuose įgyvendinant principus „mažinti, pakartotinai naudoti ir perdirbti“ reikia daug bendrų derinimų, taip pat užtikrinant darbuotojų saugą ir saugumą daugialypėje darbo aplinkoje, kurioje naudojama daugybė platformų ir užimtumo formų. Tačiau vienas esminių skirtumų, palyginti su padėtimi 2020 m., yra apčiuopiamas optimistinis požiūris: sėkmingai įveikus tiek daug sunkumų, ateitis negali būti kitokia nei šviesi.

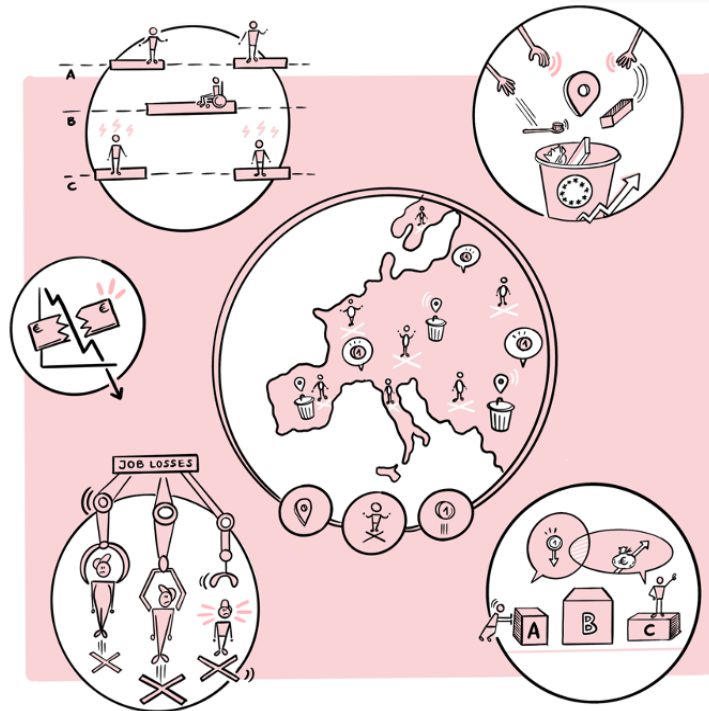
Anglies dioksido poveikio neutralumas – pavojingas

2040 m. Europa pasiekė anglies dioksido poveikio neutralumą. Tačiau pirmenybę teikiant aplinkosaugos rezultatams, nukentėjo darbo kokybė ir darbo sąlygos, bent jau kai kuriose srityse.

XXI a. trečiojo dešimtmečio pradžioje visuomenė daugiausia dėmesio skyrė klimato atšilimui, ekstremalioms oro sąlygoms ir buveinių nykimo sąlygoms. Karaliavo ekologinė sąmonė, dėl kurios išaugo aplinkos reguliavimas ir aplinkai nekenksminga pramonės praktika. Tačiau, kadangi didžioji dalis lėšų buvo išleidžiama atsinaujinančios energijos infrastruktūrai ir ŽE iniciatyvoms, buvo pamiršti socialiniai rūpesčiai. Socialinė infrastruktūra ir paslaugos, socialinės teisės, įtrauktis ir darbo kokybė daugeliui suprastėjo.

Išlikimas – tarp ekonomikos ir aplinkos krizių

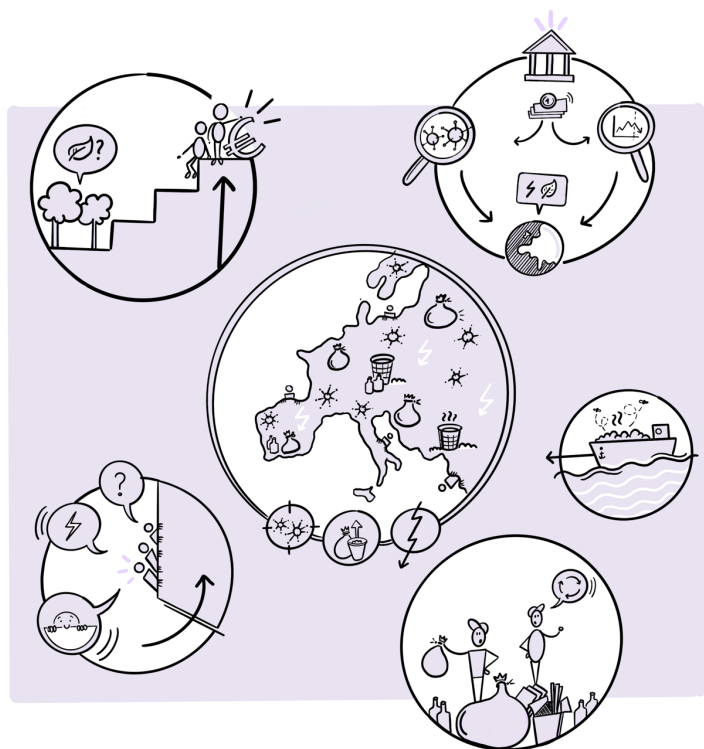
2040 metais darbas yra tai, ko žmonės nori – bet koks darbas bus tinkamas. Svarbiausia išlikti; aplinka, socialinės teisės ar darbo kokybė nėra svarbiausi prioritetai.

Nuosmukis, viešųjų išlaidų mažinimas, aplinkos krizės ir didėjantis nedarbas: niūrios 2040 m. antraštės. Verslo bendruomenėje – kiekvienas sau; svarbu tik konkurencingumas ir pelnas. Naujos technologijos, racionalizavimas ir skaitmeninimas sukūrė vis didėjantį darbuotojų, neturinčių kvalifikacijos, būtiną tam, kad galėtų dirbti šioje naujoje, žiaurioje ekonomikoje, skaičių. Darbas skaitmeninėse platformose⁵ atneša naudos tik nedaugeliui, ir net tuose sektoriuose, kuriuose jis klesti, subrangos sutarčių „rusiškos matrioškos“ efektas reiškia, kad darbuotojai niekada negauna savo teisingos dalies. ŽE tebėra tolima svajonė, o perėjimas, kurį visi išgyveno, nebuvo nei ekologiškas, nei teisingas.

Regionų žiedškumas – Europos skirtumai

Iki 2040 m. darbas tapo dualistine sistema: pagal sutartis dirbantys darbuotojai yra gerai prižiūrimi, o nestandartinio užimtumo darbuotojai – ne. Aplinka taip pat nėra gerai prižiūrima, o žiedškumas daugiausia būdingas regionams.

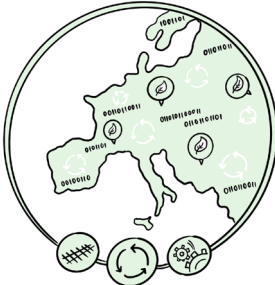
Tiek politikos formuotojams, tiek plačiajai visuomenei svarbiausia pastarųjų dešimtmečių problema buvo saugi ir auganti ekonomika. Aplinka pamiršta, bet ne visur. Turtingesni Europos regionai galėtų sau leisti perduoti atliekų ir taršos šalinimą kitiems pasaulio regionams ar neturtingesnėms ES valstybėms narėms ir dabar gali pasigirti tam tikromis lokalizuotomis ŽE, tačiau problemos niekada nėra visiškai išsprendžiamos – jos yra tiesiog perkeliamos į kitas šalis. Socialinė įtrauktis taip pat buvo pamiršta. Kadangi gerosiose darbo vietose gali dirbti tik mažuma gerai parengtų aukštos kvalifikacijos asmenų, vis daugiau darbuotojų krypsta į neformalią ekonomiką ir į nereguliuojamą, nepakankamai apmokamą ir vis nesaugesnį darbą.

⁵ Tai prieštarauja dabartinei ES darbo skaitmeninėse platformose iniciatyvai (ją planuojama paskelbti 2021 m. pabaigoje (Europos Komisija, 2021 m.)), kuria siekiama pagerinti skaitmeninės platformos darbuotojų darbo sąlygas. Pagal šį (ir kitą) scenarijų manoma, kad šios iniciatyvos ir siūlomo Skaitmeninių paslaugų akto įtaka darbuotojams ir jų kolektyvinių derybų potencialui tebėra nedidelė.

Kompleksinis poveikis DSS

Kiekvienas scenarijus skiriasi atsižvelgiant į jo teikiamas ir iššūkius DSS ateičiai, kurie išsamiai aprašyti ataskaitoje. Tačiau tam tikros pasekmės gali būti pastebėtos visuose scenarijuose, nors ir skirtingais laipsniais, ir jos galėjo būti nepamirštos su atskirais scenarijais susijusiuose skaičiuose, kad pastarieji būtų kuo glaustesni.

			
Regioninės tiekimo grandinės: nepaisant to, ar tiekimo grandinės sutrumpėja dėl mažesnio poveikio aplinkai paieškos, ar dėl ekonominio susiskaidymo, padidėjęs regionų susiskirstymas tiekimo ir gamybos srityse suteikia galimybę tobulinti gyvavimo ciklo analizės dokumentus ir užtikrinti griežtesnius saugos standartus.			
DSS integravimas į teisės aktus: iki šiol dėmesys DSS nebuvo svarbus ES teisės aktuose dėl ŽE ar aplinkos. Inicijatyvos, siekiant pagerinti DSS integraciją, yra vertingos pagal visus keturis scenarijus.			
Naujos technologijos: techninės priežiūros metu, ypač perdirbimo metu, naujos technologijos (nuo biotechnologijų iki nanomedžiagų) gali kelti naują riziką. Kruopštus šios rizikos tyrimas ir mažinimas yra aiškus DSS institucijų uždavinys, o užduoties sunkumai skiriasi atsižvelgiant į konkretų scenarijų.			
Darbas skaitmeninėse platformose: jei atsakomybė už DSS nebus tvarkoma pagal naująją ES platformų iniciatyvą (žr. Europos Komisija, 2021 m.), bet kokia užduotimis grindžiama ekonomika sukels tam tikrą pavojų darbuotojų fizinei saugai ir sveikatai. Tačiau tikėtina, kad psichosocialinė rizika dėl „vienišo darbo“ (taip pat žr. toliau „Nuotolinis darbas“), dirbtinio intelekto (DI) priežiūros ir savarankiško darbo spaudimo išliks.			
Automatizavimas, skaitmeninimas, DI ir robotika: technologinė ir organizacinė pažanga turi dvi medaliaus puses. Nors tikėtina, kad sumažės darbo pavojingoje ar fiziškai sudėtingoje aplinkoje rizika, tačiau ši sumažėjimą lydės nauji kylantys pavojai (ir didėjantis jų plitimas) dėl žmonių ir robotų sąveikos bei padidėjusio streso, kylančio dėl nuolatinio stebėjimo ir spaudimo dėl darbo rezultatų.			
Nuotolinis darbas: kiekvienu atveju su ŽE susijęs darbas tampa mobiliesnis ir lankstesnis, o tai gali apsunkinti DSS priežiūrą ir žinių perdavimą bei didinti psichosocialines problemas.			
Perkvalifikavimas: norint suteikti darbuotojams DSS žinių ir sąmoningumo, būtinų saugiam darbui, vis labiau reikės plataus perkvalifikavimo ir mokymosi visą gyvenimą.			
Dalijimosi ekonomika: panašiai kaip ir darbo skaitmeninėse platformose atveju, bendradarbiaujamojo darbo saugai turės būti nustatytos naujos taisyklės, siekiant aiškiau nurodyti atsakomybę, tačiau DSS priežiūra ir žinių perdavimas gali tapti sudėtingesni dėl atsakomybės pasiskirstymo.			

Išvados ir tolesni projekto žingsniai

Iš keturių scenarijų galima matyti, kaip DSS keliama sunkumai gali skirtis ateinančiais dešimtmečiais. Geriausioje situacijoje (Audringas penktasis dešimtmetis) apibūdinama, kas galėtų atsitikti, jei suinteresuotieji subjektai ir politikos formuotojai atsakingai ir apdairiai išspręstų šiandienos aplinkosaugos klausimus: tikrasis, plataus užmojo tvarumas pasiekiamas ŽE, išlaikant konkurencinį pranašumą, kartu išlaikant darbuotojų sveikatą ir saugą pagrindiniu, nuolat tobulinamu prioritetu. Kituose, mažiau teigiamuose, scenarijuose matyti, kad nors Europa per neįtikėtinai trumpą laiką galėtų atsikratyti savo priklausomybės nuo iškastinio kuro, tai galėtų būti vykdoma nepaisant darbuotojų saugos ir sveikatos ir gali lemti didesnę regioninę pasiskirstymą ir nevienodą DSS padėtį. Jei Europa nekreiptų dėmesio į tvarumą, nebūtų pasiektas net perėjimas prie žaliosios ekonomikos, o aplinkosaugos problemos ir darbuotojų sauga bei sveikata užimtų tolimą antrąją vietą ekonominių aspektų sąrašė, o tai pakenktų visiems.

Šis dešimtmetis bus labai svarbus Europos ateičiai: kaip galime įgyvendinti procesą, kurio metu sėkmingai valdomas greitas perėjimas prie anglies dioksido poveikio neutralumo, o pokyčiai taip pat prisideda prie geresnės darbuotojų saugos ir sveikatos? Šiais keturiais scenarijais siekiama skatinti dialogą ir svarstymus su suinteresuotaisiais subjektais apie ateities galimybes, siekiant informuoti apie šiandienos sprendimus, kad politika būtų labiau orientuota į ateitį. Iš jų matyti, kad galimi ŽE kūrimo keliai Europoje ir jų poveikis darbo sąlygoms gali labai skirtis, o pradinis poveikis DSS ir galimoms ateities politikos sritims gali būti labai platus⁶.

Scenarijų kūrimas bus tęsiamas antrajame šio projekto etape, kuriame daugiausia dėmesio bus skiriama scenarijų sklaidai ir pritaikymui per suinteresuotųjų subjektų dialogą ir praktinius seminarus.

Autoriai: Cornelia Daheim, Jessica Prendergast ir Jörg Rampacher („Future Impacts“), Cécile Désaunay („Futuribles“).

Vizualizavimai: Michelle Winkelsdorf

Projektą administruojo: Annick Starren, Emmanuelle Brun, Ioannis Anyfantis – Europos darbuotojų saugos ir sveikatos agentūra (EU-OSHA).

© Europos darbuotojų saugos ir sveikatos agentūra (EU-OSHA), 2021 m. Leidžiama atgaminti nurodžius šaltinį.

⁶ Pagrindinius šio projekto pirmo etapo išsamius pranešimus galima rasti *Žiedinės ekonomikos ir jos poveikio DSS numatymo tyrime. 1 etapas. Makroscenarijai. Galutinė ataskaita* (žr. 7 skyrių: Išvados ir perspektyvos).